

Єсипенко Н. Г.,

Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича, м. Чернівці

ПРОФІЛЮВАННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ

У статті розглядається питання профілювання лінгвокультурних концептів як один із методів аналізу концептуального аналізу. Визначається співвідношення між доменом і концептом, окреслюються шляхи визначення доменів. Робляться висновки про домени лінгвокультурного концепту «home» на матеріалі англомовної прози XVIII століття.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, профілювання, домен

В статье рассматривается вопрос профилизации лингвокультурных концептов как один из методов концептуального анализа. Определяется соотношение между доменом и концептом, предлагаются пути выявления доменов. Делаются выводы о доменах лингвокультурного концепта «home» на материале английской прозы XVIII века.

Ключевые слова: концепт, концептуальный анализ, профилизация, домен

The article deals with the problem of linguocultural concepts' profiles which is one of the methods of conceptual analysis. The relation between domains and concepts have been stated, the ways to establish domains have been shown. The conclusion are drawn about the domains of the linguocultural concept «home» on the basis of the English literature of the XVIIIth century.

Key words: concept, conceptual analysis, profile, domain

Питання концепту і концептуального аналізу привертає увагу багатьох лінгвістів (М. В. Нікітін, О. С. Кукрякова, Н. Д. Арутюнова, Ю. С. Степанов, Л. О. Чернейко та ін.). Способи виявлення концептів і репрезентацій їх змісту складають концептуальний аналіз, хоча в лінгвістиці немає одноставного його розуміння. Так, М. В. Нікітіна зазначає двозначність тлумачення цього методу: «Саме словосполучення «концептуальний аналіз» ... є двозначним: воно може означати і аналіз концептів, і певний спосіб дослідження, а саме аналіз за допомогою концептів чи аналіз, що своїми одиницями приймає концепти, на відміну, наприклад, від елементарних семантичних ознак в компонентному аналізі [3, с. 117]. На нашу думку, існує відмінність між семантичним і концептуальним аналізами, адже до недавня семантичний опис репрезентував собою текст, написаний за допомогою одиниць семантичної мови, що зв'язані певними відношеннями. Проте були відкриті нові правила опису сполучуваності, що побудовані вже стільки не на ідеї селективних ознак, скільки на понятті сфери дії (scope) лексеми [1, с. 46-48]. Тому **актуальність** нашого дослідження визначається потребою ґрунтовного аналізу цілісної сфери дії лексеми, що іменує лінгвокультурний концепт. **Метою** статті є встановити домени профілювання лінгвокультурного концепту «home» з використанням когнітивно-семантичних та лінгвостатистичних методів. **Завданнями** дослідження є: встановити співвідношення між доменом і концептом; визначити доменосферу лінгвокультурного концепту «home»; якісно і кількісно інтерпретувати результати профілювання. **Матеріалом** дослідження слугували твори англомовної літератури XVIII століття.

Основною властивістю концептів вважається їх незольованість, зв'язаність з іншими – тому будь-який концепт занурений у домени (domains), які утворюють структуру, що найкраще співвідноситься з філморівським поняттям фрейму [6]. Домени утворюють той семантичний фон, із якого виділяється концепт: концепт «дуга» розуміється з опорою на уявлення про коло. В цьому випадку домен у концепту один, але зазвичай до доменів входять і час, і простір, й ін. [4, с. 361].

Домен, за визначенням А. П. Мартинюк, – «концептуальна структура, що слугує контекстом (фоном) для виділення (профілювання) концепту» [2, с. 21]. Поняття «домен» впливає із центрального принципу когнітивної семантики, відповідно до якого концепт не слід розглядати як ізольовану, атомарну одиницю людського досвіду. Концепт можна адекватно осмислити лише в контексті структур фонових знань, частиною яких він є. Кожен домен містить набір ознак (dimensions), кожна з яких сама може інтерпретуватися як окремий домен, наприклад, «тон», «яскравість», «насиченість» для концепту кольору.

Варте уваги співвідношення концепту й домену. Р. Ленекер співвідношення «концепт – домен» описує як «профіль – база» (profile and base) у межах своєї теорії когнітивної граматики [8, с. 235]. Згідно з профілюванням будь-яка мовна одиниця викликає у свідомості певну базу й виокремлює в ній відповідні підпорядковані когнітивні структури – профілює їх відносно бази. Профілювання ґрунтується на відомій психологічній антиномії фігури й фону. Профіль є відповідником фігури, а база близька за змістом до фону, хоч відрізняється від нього відношенням до профілю. База представляє профіль у плані включення його до єдиної концептуальної структури свідомості. Наприклад, слово «берег» викликає у свідомості базу суміжності «води і суші», яка у свою чергу виступає профілем концептуальної бази [5, с. 384]. Профіль виділяє в семантиці слова ту грань, яка описує найгрубіший її контур, щось на зразок таксономічного класу для імені. В цьому смислі це розширення ідеї топологічних типів Л. Талмі [9] на всю царину семантики: у своєму сприйнятті концептів людина оперує не окремими семантичними ознаками, а цілісними образами. Контури, або профілі цих образів дають можливість носію мови проводити аналогії між різними концептами, порівнювати їх, замінити один на другий у контекстах.

Для визначення доменів лінгвокультурного концепту «home» проведемо інвентаризацію лексичних засобів об'єктивації домівки в художніх творах XVIII століття. Визначаємо частоту вживання іменника «home» та його слів-консоціатів. Лексема «home» у творах XVIII століття вживалася 441 раз, кількість супровідних іменників – 2620 одиниць. Використання лінгвостатистичної формули імовірно-асоціативного аналізу дозволяє визначити ті лексеми, які сполучаються з іменем концепту в проаналізованих текстах [7, с. 2]:

$$P(X \geq x) = \sum_{j=x}^{\min(m,n)} \frac{\binom{m}{j} \binom{N-m}{n-j}}{\binom{N}{m}}$$

де N – кількість проаналізованих речень; m – частота вживання лексики імені концепту в текстах; n – вживання найчастотніших іменників; x – кількість речень, де ім'я концепту і частотні іменники. Результат підрахунків показує ймовірність сумісного вживання імені концепту та конкретного частотного супровідного іменника в тексті твору. Результат підрахунків подаємо в таблиці 1.

Таблиця 1
Іменники з показником імовірісно-асоціативного зв'язку

Іменник	Показник імовірної асоціації	Іменник	Показник імовірної асоціації	Іменник	Показник імовірної асоціації
return	2,1381E-10	aunt	0,012233559	remembrance	0,036868644
wife	5,93005E-08	La vallee (villa)	0,012233559	room	0,036868644
thing	0,000146038	mansion	0,012233559	sea	0,036868644
time	0,000442834	nation	0,012233559	thought	0,036868644
way	0,000442834	returning	0,012233559	uncle	0,036868644
servant	0,001340747	year	0,012233559	vessel	0,036868644
son	0,001340747	children	0,03650585	voyage	0,036868644
going	0,004053064	assistance	0,036868644	mile	0,037996403
master	0,006419773	castle	0,036868644	journey	0,041878858
company	0,006728225	coming	0,036868644	house	0,042051981
family	0,007568256	manner	0,036868644	cave	0,044955542
letter	0,008088067	moment	0,036868644	fire	0,044955542
pleasure	0,008576018	reception	0,036868644		

Іменники, що, згідно зі статистичними розрахунками, асоціюються з іменем концепту «home», є першими доменами в текстовій реалізації концепту. Подані в таблиці іменники розподіляються в такі домени:

– сім'я: *family, wife, son, children, aunt, uncle*; як відлуння реалій тогочасного суспільства, домівка для авторів XVIII століття тісно пов'язувався з образами господаря (*master*) й прислуги (*servant*);

– «In this situation Black George found his *family*, when he came **home** for the purpose before mentioned. As his *wife* and three *daughters* were all of them talking together, and most of them crying, it was some time before he could get an opportunity of being heard...» (H. Fielding «The History of Tom Jones, a Foundling»);

– будинок: *La Vallee (a villa), mansion, castle, house, cave, room* і як незамінний атрибут англійського дому – камін (*fire*);

– «Instances of this temporary failure of mind had more than once occurred since her return **home**; particularly when, wandering through this lonely *mansion* in the evening twilight, she had been alarmed by appearances, which would have been unseen in her more cheerful days» (A. Radcliffe «The Mysteries of Udolpho»);

– речі чи події, що мають прямий асоціативний зв'язок з попередніми доменами: *thing, letter, assistance, reception, manner, pleasure*;

– «She was absent from **home**; but I had scarcely entered the house when one of her domestics presented me a *letter*» (Ch. B. Brown «Wieland; or the Transformation»).

Наступні асоціативні іменники, очевидно, вказують на деякі особливості середовища проживання представників англосаксонської культури в XVIII столітті та їхні «господарські й політичні» інтереси:

– домівка як місце, до якого повертаються: *return, going, coming, returning*;

– «I was now too far from **home** to think of *returning*; so I resolved to go forward» (O. Goldsmith «The Vicar of Wakefield»);

– домівка, як місце, про яке пам'ятають: *remembrance, thought*;

– «With a full heart, Emily hailed the waves, that were to bear her back to her native country, the *remembrance* of which, however, brought with it a pang; for she had there no **home** to receive, no parents to welcome her, but was going, like a forlorn pilgrim, to weep over the sad spot, where he, who was her father, lay interred» (A. Radcliffe «The Mysteries of Udolpho»);

– подорожі як протиставлення домашньому затишку: *way, voyage, journey, mile, sea, vessel*;

– «... but my wife dying, and my nephew coming **home** with good success from a *voyage* to Spain, my inclination to go abroad, and his importunity, prevailed...» (D. Defoe «Robinson Crusoe»);

– домівка усвідомлюється не тільки в просторовому континуумі, а й у часовому: *time, moment, year*;

– «I landed in my native country after an absence of seven *years* and one month; about six *years* of which I had been a slave. I purchased a horse, and hastened **home** to my parents, who received me as one risen from the dead» (R. Tylor «Algerine Captive or the Life and Adventures of Doctor Updike Underhill»);

– батьківщина: *nation*;

– «If to return **home** had been your only object, and not to see what not one of your *nation* or race has ever yet seen, you ought to have so informed me, that we might have arranged matters accordingly. I do not wish you to return to your country, until you will be enabled to make yourself welcome and useful there...» (G. Tucker «A Voyage to the Moon»).

Імовірно-асоціативний аналіз імені концепту і слів-консоціатів, що дібрані з творів англомовної культурної спільноти, дозволяє нам простежити перенесення знань з однієї епохи в іншу в межах англосаксонської культури, виокремити систему прагматичних критеріїв й оцінок, з якими автори підходять до ситуацій і колізій, пов'язаних з домівкою, а отже, й сукупність інтенцій й мотивів, що визначають лексичний вибір для вираження концепту.

Отримані результати аналізу дають підстави зробити наступні **висновки**. Лінгвокультурний концепт «home» у творах XVIII століття профілюється у широкому спектрі доменів, що розкривають різні сфери поняття домівки в саме цей період розвитку англосаксонської нації: домен сім'ї; домен помешкання / речей у помешканні; домен місця, до якого повертаються; домен місця, про яке пам'ятають; домен подорожей, як протиставлення домашньому затишку; домен часу перебування вдома або за його межами; домен батьківщини.

Перспективним вважаємо дослідження доменосфери концепту «home» у творах наступних епох, що дасть змогу простежити еволюцію концепту як в плані мовної свідомості письменників, так і під впливом історично-культурних чинників.

Література:

1. Богуславский И. М. Сфера действия лексических единиц / И. М. Богуславский. – М. : Школа: «Языки русской культуры», 1996. – 460 с.
2. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 196 с.
3. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: учебное пособие. / М. В. Никитин. – [2-е изд.]. – М. : Книжный дом «ЛИБРИКОМ», 2009. – 168 с.
4. Рахилина Е. В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Е. В. Рахилина. – [Изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Издательский центр «Азбуковник», 2010. – 448 с.
5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Когнитивные аспекты языка. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. XXIII. – С. 52-92.
7. Altmann G. The nature of linguistic units / G. Altmann // Journal of Quantitative Linguistics. – 1996. – № 3 – P. 1-7.
8. Langacker R. W. concept, Image and Symbol: the Cognitive Basis of Grammar / R. W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1991 – 395 p.
9. Talmy L. Figure and ground in complex sentences / L. Talmy // Universals of human language [Greenberg et al (eds)]. – Standford : SUP, 1978. – Vol. 4. – P. 625-649.